TD F 156

2,30 €. Any 24. La Franja, gener de 2023

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Cloenda de les Jornades Culturals del Matarranya

El proppassat 5 de desembre es va celebrar a Calaceit el darrer acte de les Jornades d'enguany. [p. 5]

Cinema i rols de gènere

L'Associació de Dones d'Alcampell va organitzar un cicle de cinefòrum sobre els rols i les desigualtats de gènere. [p. 7]

Allò que no sabíem de l'ENHER, a Sopeira

Carles Barrull va parlar sobre el context polític i social a l'època de la fundació de l'ENHER. [p. 12]

Adéu a Eloy Fernández Clemente

Repàs a la trajectòria del recentment finat historiador i activista cultural aragonès. [p. 13]

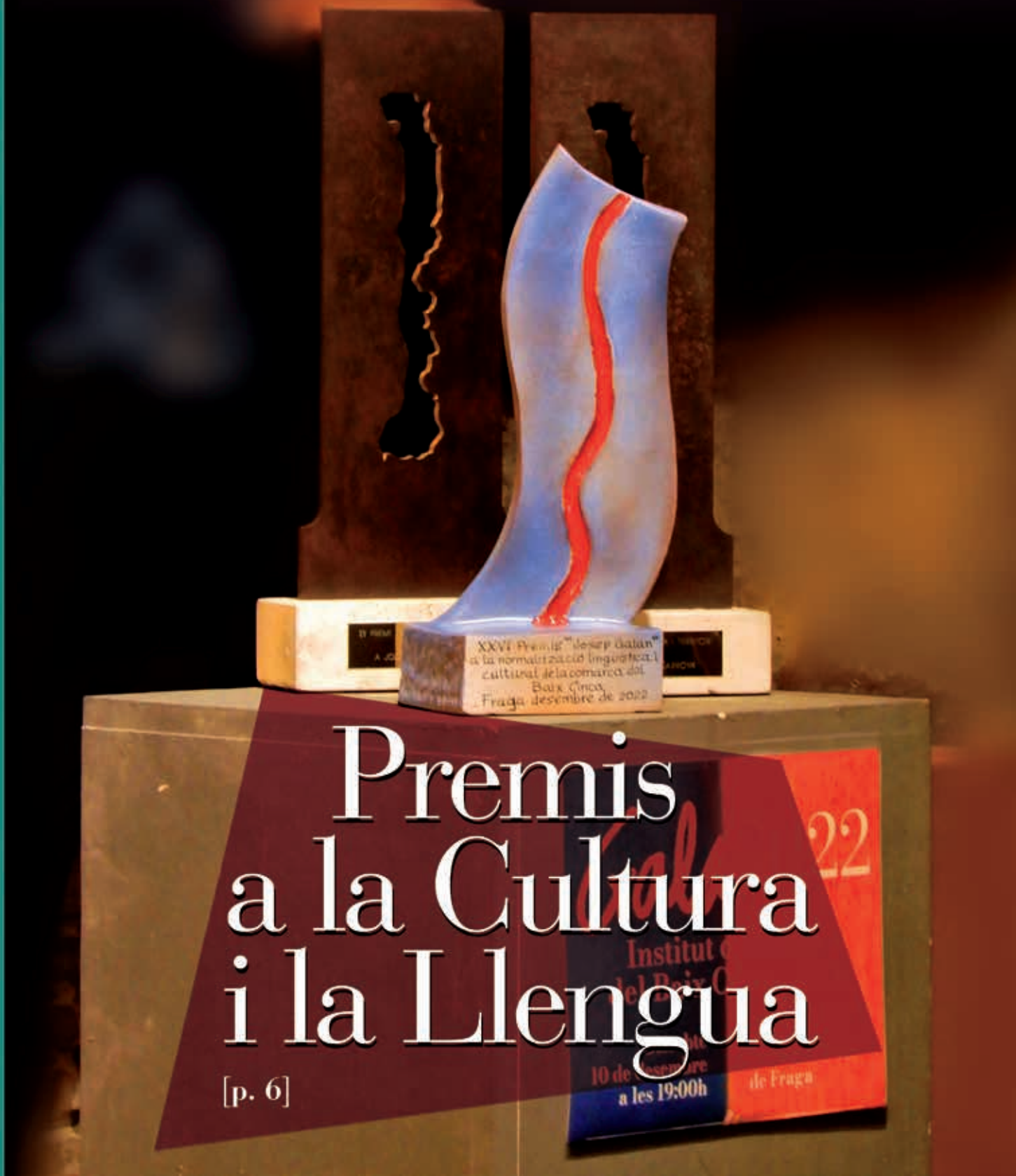

Premis a la Cultura i la Llengua

[p. 6]

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
Vinyetes al vent
4 Matarranya
6 Baix Cinca
8 Llitera
10 Entrevista
12 Ribagorça
13 Aragó
15 Acadèmia Aragonesa de la Llengua
16 Catalanofonia
17 Cultura
19 Tribuna

Imatge coberta: Detall dels trofeus que es van lliurar a la Gala de l'IEBC d'enguany (Foto © Carles Terès)

TEMPS DE FRANJA 156

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

· Associació Cultural del Matarranya
· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès. redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Alfonso Callejero, Sonia Ezquerra, Javier Giralt, Amado Llop, Josefina Motis, Vicent Pallarés, Francesc Ricart, Sergio Rivas, Ramon Sistac, Laia Solé.

Suplements:
Styli Locus: M. Llop, M. Sasot
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Cartes dels lectors

Propietaris

Aquí als pobles la majoria som autònoms: som llauradors, grangers, tenim un talleret o fem de paleta. Per regla general hem treballat molt, no hem anat de vacances, no hem fet «soparets» cada dos per tres i el nostre cotxe acumula anys i ITVs. Ho hem fet perquè la feina, per nosaltres, no és un càstig, sinó l'estat natural de les coses (no hi ha animals ociosos, tots han de treballar-se la supervivència). I ho hem disfrutat malgrat el cansament, els disgustos, els moments amargs que han anat sortint al llarg dels anys. Al final, dur una vida sostenible i plena ha suposat un estalvi econòmic. I aquest estalvi no l'hem invertit en plans de jubilació de bancs sense ànima, sinó en la compra d'algun pis, la petita renda del qual (si els llogaters són decents, que això és tota una altra lluita), ens ha permès pagar els estudis dels fills i complementar la nostra pensioneta agrària. Per això m'encenc quan m'escolto algunes tertúlies que ens pinten com a gent insensible, com a capitalistes sense escrúpols. Els tertulians, això sí, solen tenir la seva nòmina, les pagues extres, vacances pagades. Al final els qui som d'esquerres i ecologistes de debò som nosaltres.

Rufino Graells
(Redactat i enviat per Dolors Graells, a demanda de son pare i a partir de les seues paraules)

De catedràtics i mosques

Vaig anar el mes passat al Paranimf de la Universitat de Saragossa per a veure l'acte de nomenament del president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i em vaig adonar, pel que vaig veure allà, tant en els bancs del públic com als seients dels acadèmics, que hi havia a l'entorn d'una vintena de professors i catedràtics d'universitat, tots ells doctors en diferents especialitats filològiques com ara la Dialectologia, la Teoria Literària, la Història de la Llengua, la Història de la Literatura, Crítica literària, d'Història pròpiament dita, de Filosofia, etc.

Senyors de la Lapao, de la Facao, del Chapurriao o del PP. Si mai es veuen afectats per problemes de mal de Llengua o d'identitat lingüística, no baden i vagen immediatament al doctor. Però no al reumatòleg ni al neuròleg (encara que aquest també els pot ajudar) sinó a un Doctor en Llengües.

Al campus de la Universitat de Saragossa, als Departaments de Filologia i de Lingüística i Filologia Hispàniques els atendran gustosament.

Com les mosques, tants catedràtics plegats no poden equivocar-se i mai haguessen anat a un acte de reconeixement de la Llengua Catalana a l'Aragó si aquesta no existís.

Sami Ruponen
Universitat d'Hèlsinki

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió.* ***Envia'ns les teues cartes****, tot indicant el teu nom i població, a: redaccio@tempsdefranja.org*

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per rebre els butlletins electrònics

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

L'estima de Javier Aguirre pel nostre territori

Sens dubte, l'escriptor en castellà que més extensos textos ha dedicat a descriure la comarca del Matarranya és Francisco Javier Aguirre (Logronyo,1945). Aguirre conegué la comarca fa més de quatre dècades per raons professionals. Fascinat per la zona, l'ha recorregut incansablement i n'hi ha dedicat set llibres. Així, en 1991 publicà a Saragossa el recull de relats *Los duendes del Matarraña*, primer capítol de la trilogia narrativa centrada en les terres del Matarranya. El 2004 F. J. Aguirre publica també a la capital d'Aragó un segon recull de relats, *Noches del Matarraña*; i el 2009, a Lleida la novel·la *La dama del Matarraña*, últim capítol de la trilogia. A aquesta trilogia cal afegir quatre títols més relacionats, d'alguna manera, amb el Matarranya: *Del Matarraña a New York* (2011), *Cupido al Matarraña* (2014),

Musgo caliente: Criaturas calientes (2015) i el volum commeratiu *Sinfonia del Matarraña* (2021). El 2009 es va publicar la versió en el català propi del Matarranya del primer volum de la trilogia: *Los follets del Matarranya* (March Editor). El 2020 es publicà en català el segon capítol amb el títol *Nits del Matarranya* i el tercer títol, que ha eixit recentment, és la novel·la *La Dama del Matarranya*. Els últims dos llibres han estat publicats per Associació Cultural del Matarranya, i el traductor del castellà al català del Matarranya de la triologia és Esteve Betrià.

La nova i última entrega, *La Dama del Matarranya*, pren com a escenari principal les terres, les viles i la gent del Matarranya, gira al voltant d'un assassinat comés a l'abric de la impunitat dominant a l'inici de la Guerra Civil espanyola, una mort que no fou a causa, —no s'ha d'entendre— de disputes polítiques, sinó que més aviat té l'origen en una venjança dictada per un odi enquistat en l'ànima d'una persona ressentida. Javier Aguirre contrueix amb prou traça una història truculenta amb diverses bifurcacions que sap encaixar-les en la novel·la amb dresta exactitud. L'obra ens presenta com una jove barcelonina descendent del Matarranya, neta del mort, recorre la comarca de mà d'un fotògraf urbà integrat de fa temps en la vida social de la comarca. Com en un joc d'ombres, l'afany dels familiars per trobar, molts anys després, les restes d'aquell home, són el fons sobre el qual se projecten molts altres assumptes. La narració és un testimoniatge de l'esforç per guanyar el futur. Així mateix, és una reflexió sobre la solitud i el valor d'una conversa sincera amb un amic. En molts moments la novel·la destilla una sensualitat a través d'escenes eròtiques destrament elaborades.

Francisco Javier Aguirre
ESCRITORES RECÓNDITOS

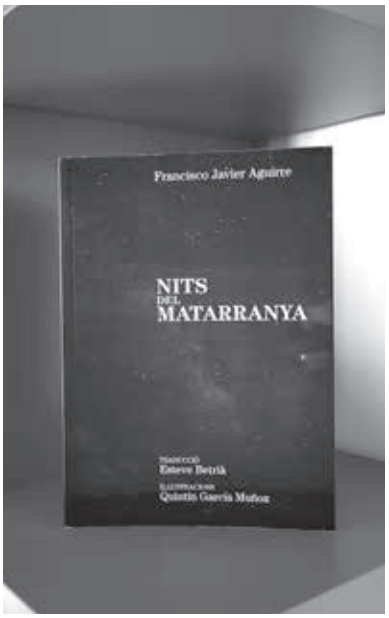

La petjada d'Aguirre en el nostre territori és notable. A banda de director provincial d'Educació a Terol, també va ser cap del Servei d'Arxius, Biblioteques i Museus del Govern d'Aragó, i ens consta que és molt ben recordat en algunes biblioteques dels nostres pobles. Agraïm la seua sensibilitat, l'admiració que professa per Teresa Jassà i Desideri Lombarte i la ferma voluntat de veure publicada la seua triologia en català. És una sort comptar amb ell.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Cloenda de les Jornades Culturals

// Carles Sancho Meix

Al teatre de la Germandat de Calaceit va celebrar-se, el passat 5 de desembre, la Jornada de Cloenda de les Jornades Culturals del Matarranya 2022, organitzades per l'Associació Cultural del Matarranya. La convocatòria constava de dos actes. Una conferència sobre la «Flora i les plantes medicinals del Matarranya i Els Ports», a càrrec de Raül Font-Quer Plana, i la presentació del llibre *Diarios de José Pardo Sastrón, 1848-1909. Crònica personal de un siglo*, editat per l'Instituto de Estudios Turolenses.

La convocatòria la inicià José Manuel Anguera, tinent d'alcalde i Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Calaceit, qui va agrair que l'acte tinguera lloc a la seua vila, capital cultural de la comarca i seu d'ASCUMA. Seguidament Joaquim Montclús, president de l'entitat organitzadora, va fer una breu enumeració dels actes celebrats en les Jornades Culturals d'enguany: el Premi Franja, les presentacions de llibres, conferències, actuacions musicals..., alguns de presencials i altres *on line*. També incidí en la vinculació del nostre territori amb Tortosa i les Terres de l'Ebre d'una banda i amb Morella i amb les viles dels Ports per l'altra, amb qui el Matarranya comparteix llengua, cultura i economia. A continuació Raül Font-Quer Plana, tarragoní casat a Massalió, biòleg, farmacèutic, advocat i enginyer agrícola, parlà sobre la Flora i les plantes medicinals del Matarranya i els Ports. El conferenciant, net de l'eminent botànic Pius Font-Quer, anomenà aquells primers farmacèutics i botànics baixaragonesos: Francisco Loscos (1823-1886), boticari a Calaceit, Pena-roja i Chiprana, i José Pardo Sastrón (1822-1909), col·laborador i amic de l'anterior i farmacèutic a la Torrocella. Seguiran els passos dels precursors el valencià Carlos Pau (1857-1937), que comprà l'herbari de Loscos, i els catalans Pius Font-Quer (1888-1964) i José Cuatrecasas (1903-1996). Després va fer referència a la flora dels Ports, on es troba l'última fageda al sud d'Europa i algunes espècies en perill d'extinció a conseqüència del canvi climàtic i enumerà algunes plantes que poblen el Matarranya i les seues contrastades utilitats medicinals per a la població.

Raül Font-Quer i Susana Traver
CARLES SANCHO

Malgrat que en el cartell del programa anunciava que Ignacio Escuín, director de l'IET, faria la presentació del llibre dedicat a Pardo Sastrón, a última hora no va poder assistir a la jornada i va ser Susana Traver, alcaldessa de Valljunquera i diputada provincial qui presentà *Diarios de José Pardo Sastrón, 1848-1909. Crónica personal de un siglo*, publicat per l'IET, entitat vinculada a la Diputació Provincial de Teruel. Teresa Thomson i Esperanza Miravete s'han encarregat de l'edició del treball. El botànic i farmacèutic de la Torrocella prenia nota en el seu diari de la seua activitat dia a dia: les visites a les viles que atenia, la climatologia tan important per les faenes agrícoles, les anècdotes i curiositats, els noms i cognoms dels seus clients i amics, les tradicions i costums, les notícies de la comarca i d'Espanya... Quaderns que es conserven a l'Arxiu Municipal d'Alcanyís on, a través de les notes del botànic, podem conèixer seixanta anys d'història del nostre territori. Segons Traver, l'IET té la intenció de digitalitzar el llibre l'any vinent per poder-lo consultar i descarregar on line.

Finalitzà la jornada Joaquim Montclús agraint la bona acollida de l'acte i es passà a oferir un aperitiu als assistents.

Conservar les pintades // Vicent Pallarés Pascual

Fa temps, recordo que, a l'aparcar el meu cotxe a Benassal, em vaig trobar amb una agradable sorpresa: era una pintada contra la pluja àcida de la central d'Andorra. Vaig prendre unes fotografies, ja que considerava que era un testimoni d'un temps i de les protestes que van travessar els tres territoris contra un problema ecològic greu.

Les pintades són un mitjà d'expressió a les quals, de vegades, no parem atenció, però són vertaders testimonis socials i polítics de les diferents èpoques. Caldria conservar-les o esborrar-les? Jo soc del parer que caldria documentar-les, i més, si considerem que tenen un valor històric, ja que ens mostren problemes o conflictes d'una determinada època.

De pintades històriques n'he vist a Móra d'Ebre relatives a la Guerra Civil: un 'No passaran' que encara continua impactant per la força del seu missatge i pel seu context. També algunes dels Maulets del segle XVIII. Una d'elles, per exemple, es conserva al campanar de Castelló de la Plana, on expressen el seu suport a Carles d'Àustria, en un lloc ben visible de la ciutat.

Aquesta sé que no corre perill de conservació, però el 'No passaran' de Móra d'Ebre, discretament escrit en una paret, corre el perill de l'oblit. Penso que caldria conservar-la i contextualitzar-la per a què generacions posteriors puguen reflexionar sobre el seu missatge. Frases que es van escriure i que són tot un símbol històric, polític i social.

Lo Calvari de Vall-de-roures

// C. S. M.

A Vall-de-roures, l'antic fossar de la vila rep el nom de Calvari, situat a la plaça de l'església parroquial. Al final del segle XIX, el cementeri municipal, com a la majoria de viles, va traslladar-se lluny de la població i el vell va quedar abandonat. Per això, cent anys més tard, en la dècada dels 90 del segle passat, va convertir-se en un espai enjardinat municipal. El lloc, amb alguns arbres de considerables dimensions —sobretot destaca un gran lledoner a l'entrada, però també amb pins, xiprers i oliveres— és un paratge tranquil i bonic per passejar i d'agradables i acollidores ombres a l'estiu quan escalfa el sol de valent. Aquí hi tenim a més uns elements patrimonials de significativa rellevància. Unes esteles discoïdals, antics monuments funeraris, que representen el testimoni de l'antic fossar de la població, quatre col·locades verticalment al terra tal com apareixien en els enterraments. També em podem observar a les parets del cementiri, algunes senceres i d'altres de forma fragmentària. Fa uns anys encara es conservava la base i l'encaix de l'antiga creu de la plaça de l'església, ara restaurada amb una rèplica de la mateixa. Altres elements ornamentals del Calvari són obres artístiques de bons artesans de la comarca. Sobre la porta d'accés hi tenim una creu del picapedrer de Ràfels Cándido Roda Albesa, que actualment viu a Calaceit i que ha fet el conjunt escultòric dedicat a l'olivera de la Plaça de la Bassa de la capital cultural del Matarranya, i també la rèplica de la creu gòtica de la Plaça Nova o de Santiago Vidiella. Teresa Jassà (Calaceit 1928-1999) va fer la ceràmica policromada del Via Crucis que recorre l'antic fossar que culmina amb un mural de considerables dimensions del Crist a la Creu, situat en una antiga capelleta, que caldria protegir convenientment perquè des de fa temps té un impacte de pedra que pot arribar a malmetre la ceràmica que està datada i signada per Jassà el 1993. Quan es va inaugurar, un material transparent protegia el mural que algú va malmetre i ja no es va reparar convenientment. El Via Crucis va ser un dels últims treballs de l'artista calaceitana, que es va jubilar el 1994 i va morir cinc anys després. Francisco Ibáñez (Vall-de-roures 1923-2014), artesà de la forja també ja traspassat, va fer la creu de ferro de l'última estació i els números romans i creus que complementen les rajoles encaixades en grans lloses de pedra que formen part del Via Crucis. En una de les xerrades en la ferreria, lo tio Paco m'ensenyava el dibuix que guardava en paper de les creus que, de tant en tant, havia de reparar perquè algun poca-solta havia malmès. Recordem que d'este artesà tenim magnífics elements de forja seus a l'església, al castell o a la Unió Vall-de-rourense, que va crear després de la jubilació i cedir gratuïtament a la seua vila.

Vista del Calvari de Vall-de-roures
C. S.

Primera estació del Via Crucis
C. S.

Els jardins i el Via Crucis del Calvari és un dels llocs més singulars i un referent patrimonial on van confluir excel·lents artesans de la comarca a la vila de Vall-de-roures i es troba situat en un dels entorns més singulars, visitats i promocionats de la població, al costat del conjunt monumental format per l'església, el castell i el museu.

Teresa Jassà Casé va ser una ceramista i escriptora calaceitana que va participar activament en la vida cultural del seu poble i de la comarca del Matarranya. Regidora de l'ajuntament, membre fundadora de diverses associacions —Amics de Calaceit, ASCUMA i Associació de Dones i Consumidors Kalat-zeyd— i assídua col·laboradora en revistes locals i comarcals —*Kalat-zeyd*, *Gaceta del Matarraña*, *Sorolla't* i *La Comarca*—. Es formà a l'Escola de Belles Arts de Perpinyà i el 1961 es va establir a Calaceit on instal·là el seu forn i el taller de ceràmica en un antic molí que funcionà fins la seua jubilació el 1994. Podem veure els seus murals ceràmics a São Paulo (Brasil), Salses (Rosselló), Santanyí i Palma (Mallorca), la Ràpita, Alcoi, Gandesa, Saragossa, Belchite, Alcanyís i, a la nostra comarca, a Calaceit, Lledó, Pena-roja, la Portellada... Publicà un poemari, *Eixam de poemes* (1992) que ella mateixa il·lustrà i, després del seu traspàs, *L'armariet i altres narracions* (2001), edició a càrrec de Mercè Gimeno. A Calaceit es pot visitar l'exposició permanent «Homenatge a Goya» a l'Oficina de Turisme, que va cedir al municipi abans de la seua mort. Com a reconeixement de la seua obra, les Diputacions Provincials de Saragossa i Terol publicaren *El mundo de Teresa Jassà (1928-1999)* (2001). Per commemorar els vint anys de la seua mort, el 2019 l'Ajuntament de Calaceit va organitzar un emotiu homenatge.

Vespre de germanor a la Gala de l'IEBC

// Redacció

Molt de caliu en la gala anual que l'IEBC va celebrar el passat dissabte 10 de desembre al capvespre, al Palau Montcada de Fraga, propiciat per l'assistència de socis i simpatitzants de l'entitat, de representants d'Ascuma —l'entitat germana—, de la redacció de *Temps de Franja*, del flamant president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, dels premiats i les seues famílies, i un sentiment de satisfacció per tota la feina feta i de neguit alhora per tota la que encara està per fer o per reiterar.

Conduït pel jove periodista fragatí Adrián Soler, l'acte va començar puntual amb un parlament de Paco Tejero, membre de la junta de l'Institut d'Estudis, que a més de fer el balanç anual de l'entitat, va llançar el missatge —en l'avinentesa de la remodelació del passeig del Cegonyer de Fraga i de la restauració de l'estàtua de La Fragatina— que la dona fragatina ens va llegar no únicament una manera de vestir —el Dia de la Faldeta és «festa d'interès turístic»—, sinó el valor del treball —les dones van ser, fins a inicis del segle XX, les encarregades d'anar a buscar l'aigua al riu en càntirs que portaven al cap— i el tresor de la llengua.

Durant la seua intervenció, Tejero va dedicar un moment a la memòria de Lluís Pau, periodista, melòman, documentalista, creador i crític musical, company de vida de l'escriptora saidinenca Mercè Ibarz, que va traspassar el darrer 3 de desembre.

Tot seguit es va passar a l'entrega de premis, acte central de la celebració. Juani Galan, germana de l'enyorat Josep Galan, va lliurar el «premi Galan 2022 a la normalització lingüística» a l'actor i pagès fragatí Carlos Cabós per la seua participació en la pel·lícula *Alcarràs*, que va declarar sentir-se especialment afalagat perquè té en alta consideració la tasca que porta endavant l'IEBC.

A continuació es va llegir l'acta del jurat de la XXXIII beca Amanda Llebot a la investigació, que va recaure en el projecte de la veterana Mary Zapater sobre la història de la marca —antiga denominació de les «denominacions d'origen»— «Higos de Fraga», pel caràcter transversal del treball i per haver estat una de les activitats que van definir al seu dia la identitat de Fraga i comarca.

Dalt: Paco Tejero
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER
Dreta: Júlia Cruz
CARLES TERÈS

Seguidament, Pep Labat —president de l'IEBC— va fer entrega del «Premi Franja: cultura i territori» 2019 al cantautor de la Codonyera Tomàs Bosque. Labat es va reconèixer deutor del cantautor matarranyenc per haver-li desvetllat la consciència lingüística, mentre que Bosque va agrair el reconeixement interpretant *a cappella* «La meua pàtria menuda», poema de Desideri Lombarte musicat pel cantautor codonyerenc.

Finalment, Artur Quintana, en tant que president d'Iniciativa Cultural de la Franja, va fer entrega del «Premi Franja: cultura i territori» 2021 al jurista José Ignacio López Susín, Director General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, que va donar compte detallat de la feina portada a terme des de l'equip de la DGPL en un parlament pronunciat íntegrament en el català de les nostres comarques.

Com a cirereta del pastís, esclatà la lluminosa i divertida actuació de la jove cantautora fragatina Júlia Cruz, que va interpretar, amb una veu molt personal i acompanyada d'una guitarra elèctrica silent, versions de clàssics catalans (Serrat, Sílvia Pérez Cruz) i cançons pròpies sobre les seues peripècies vitals.

La festa conclogué amb un animat pica-pica als baixos d'entrada del Palau on els assistents van poder departir personalment i fer-se fotos amb els premiats.

Artur Quintana, Pep Labat, Carlos Cabós, Mary Zapater, J. Ignacio López Susín i Tomàs Bosque
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

El concurs de relats comarcal premia tres treballs en català

// Redacció

La vuitena edició dels Premis Literaris del Baix Cinca organitzats per l'Àrea de Cultura de la Comarca, ha batut el rècord de participació amb un total de 38 relats presentats: 10 en la categoria d'adults i 28 en la juvenil (per a xiquets i xiquetes fins a l'edat de 18 anys). Quatre relats d'aquesta darrera categoria han estat escrits en castellà i 24 en català, una dada també insòlita en la història d'aquest concurs de relats. Pel que fa als deu relats de la categoria d'adults, tan sol un estava escrit en català.

Els relats guardonats escrits en llengua catalana han estat el segon i tercer premi de l'apartat juvenil i el premi especial comarcal de la categoria d'adults.

El jurat, compost per l'escriptora de Candasnos Ana Ballabriga, el periodista i escriptor saidinès Màrio Sasot i el periodista amb arrels a Alcolea, Antonio Ibáñez, va atorgar el primer premi en la categoria d'adults a la fragatina María López Fontanals amb el relat *Una tierra soñada*, amb una assignació de 400€, mentre que la saragossana Claudia Acebes Miró ha guanyat el primer guardó en la categoria juvenil, valorat en 200€, amb el relat *Con las manos manchadas de sangre*.

Els premiats
COMARCA DEL BAIX CICNA

El segon premi en la categoria d'adults ha recaigut en el relat *Recuerdos entre la niebla*, de Eleuterio Pueyo Escanilla, d'Ontinyena, amb una assignació de 250€. El tercer premi ha estat per a Claudia Abad Figueras, de Saidí, pel relat *Me arranqué el clítoris con un un cortauñas*, valorat en 150€.

El segon premi en la categoria juvenil l'ha guanyat Anna Ríos Vera, de Fraga, amb el relat *Sensacions esgarrifoses*, dotat amb 150€, i el tercer premi ha recaigut en Cristina Sarrau Fau , de Fraga, pel relat *Supervivència a mitjanit*, amb un premi de 100€.

El Premi Comarcal, destinat a una obra situada en el marc geogràfic o històric del Baix Cinca, dotat amb 250€, va ser per a Raimundo Guardiola Ibarz, de Mequinensa, pel relat *I ara què passarà?*

L'acte oficial de lliurament dels premis va tindre lloc el passat dissabte, 17 de desembre, a la sala d'actes de l'edifici de la Comarca del Baix Cinca a Fraga, que va comptar amb la participació de l'escriptor Daniel Nesquens, de Nesquens Comedy, que delectà els assistents amb el monòleg titulat 'Cosquilleos y escritores'.

ESPARPILLANT PARAULES

Caramel·lets // Roberto Albiac

Avui m'aganave estirar les garres i desconnectar. Lo terme no és gota complicat, així que em poso el *tabardo*, bon calcer, ixco de casa, i emprenc los carrers i les carreres que desemboquen a les hortes del voltant. No m'importe l'itinerari que faré: les forces, l'oratge i la caiguda del sol me'l marcaran. La senyalització ja m'anirà eixint pel GPS del meu cap i, segurament, dels meus records. Les fites, a un *puesto* com este, no podien ser su els arbres i les matisses.

De repent, apareix davant lo monumental llidoner de tronca retja i retrobo, una volta més, aquell xiquet que rosegave llidons obscurs a la falda i els escopinyave an aquell retall de botella unit a un *globo*, ideal per a entretindre't a afinant la punteria. Avanço per la carrera i el riu me va fent companyia: los sarsals, adormits, m'evoquen aquelles b(e)renes estivals, al costat del toll, d'un pescador a sarpeta xopet, refrescat i en les mans, i els morros, tintats per les móres. Més entavant, lo ginjoler me salude des de l'antera d'aquell bancal que m'indique que he de tirar cara el tossal: com punxaven aquelles rames (i aquells pinyols) però que gustoses aquelles mançanetes xiquinines quan les cruixies dins la boca... Aquell puntet àcid sempre te dixave «més tou que un gínjol».

Encomenço a puiar la costereta i, pels voltants, vec com lluïxen vistosament les cireres d'alborcer: encara em ressonen aquelles advertències infantils de «no en minjos massa que emborratxen!», mentres noto a la llengua l'agradable aspror i la dolça carn pastosa me rasque entre les dents. Que afortunats érem (i sem), los criats per les viles, de saber trobar caramelets penjats pel terme, i de poder-mos posar dolcets, sense haver d'anar a una tenda de *xutxeries*. Que màgic notar que, tastant eixa dolçor, torne a reviure aquell sagalet llaminer que passave les hores explorant lo terme i que, probablement, mai ho ha dixat de ser.

Cinefòrum sobre rols de gènere a Alcampell

// Pep Espluga

L'Associació de Dones d'Alcampell va organitzar un cicle de cinefòrum per debatre sobre els rols i les desigualtats de gènere. Es tracta d'un cicle coordinat pels Serveis Socials de la Comarca de la Llitera i finançat pel Govern d'Aragó, a través dels fons europeus Next Generation distribuïts pel Pla estatal de Recuperació, Transformació i Resiliència. Ja no podem dir que no mos n'ha tocat.

El cicle va consistir a la projecció de tres curts acompanyats d'un debat amb el públic assistent. Les projeccions van tenir lloc els dies 7, 21 i 29 d'octubre i van congregar una nodrida multitud de persones de tots dos sexes, si bé amb una certa predominança femenina. Al final de cada sessió hi havia un refrigeri per al públic assistent.

El primer debat va ser moderat per Laura Escuder Ventura, psicòloga del Servei Social de la Comarca de la Llitera. Es va visionar el curt *Señor o señorito*, dirigit per Cristina Piernas i Victoria Ruiz, en el que es plantejava la situació d'una entrevista de feina amb els rols invertits, protagonitzat per una empresària que sotmet un noi a una sèrie de preguntes incòmodes per sexistes. Una denuncia, amb una bona càrrega d'ironia, de les pràctiques sexistes que abunden en el món empresarial. El debat, més que animat, va girar al voltant de què passaria si les dones actuessin com els homes en totes les situacions de la nostra vida quotidiana.

El segon debat el va moderar Imma Gracia, directora de la web de notícies *La Litera Información*, i el curt projectat va ser *Adiós tortilla*. Dirigit i guionitzat per Mar Gómiz, presenta una situació en la que una dona intenta veure tranquil·lament la televisió estirada al sofà, però quan arriba el marit amb uns amics li imposen una sèrie de tasques domèstiques sobrevingudes i humiliacions de tota mena, que passen per coses normals. El curt posa de relleu tota una sèrie de maltractaments psicològics causats pels nombrosos micro-masclismes que els homes ocasionen amb els seus comportaments quotidians. El debat subsegüent va ser força calent, amb una sala enfervorida donant suport a la dona maltractada i debatent fins quin punt els homes encara poden canviar o ja no tenen remei.

Aquest curt es va completar amb la projecció d'un documental titulat *Me suma o me resta*, dirigit per Marisa Juan, una sèrie de dones que reflexionen sobre com l'amor romàntic sovent es converteix en un mecanisme social de subordinació de les dones, font d'innombrables situacions de violència i desigualtats. El debat final va plantejar fins a quin punt les relacions de parella estan dissenyades per a cobrir les necessitats dels homes en detriment de les de les dones.

Arantxa Capdevila en el debat posterior a la projecció del curt *Un billete a nunca jamás*
PEP ESPLUGA

El tercer debat va ser moderat per Arantxa Capdevila, professora de comunicació audiovisual de la URV. Aquesta vegada el curt projectat va ser *Un billete a nunca jamás*, dirigit per Jorge Naranjo, que també n'és el guionista. La pel·lícula mostrava la situació d'una mestressa de casa abnegada, que havia de tenir cura de tota la família suportant les exigències absurdes del marit i la indiferència feridora dels fills, en un procés que va minant la seva autoestima fins que un dia esclata i, sense dir res, ho deixa tot i se'n va amb la intenció de recuperar un antic amor. És un final obert que no delata fins quin punt se'n surt o no. El debat posterior va tractar sobre en quina mesura a les dones se les exigeix unes actituds i unes responsabilitats familiars diferents als homes. Es va plantejar també si els rols de gènere s'han transformat realment durant els últims anys. Es va comparar la funció de la dona a la família entre diferents generacions i es va concloure que les coses havien canviat molt, però la desigualtat de gènere es manté amb altres formes.

Tant els audiovisuals projectats com els debats van permetre evidenciar una sèrie de situacions que afecten a totes les dones en l'actualitat, així com constatar que encara falta molt camí per recórrer per arribar a unes relacions interpersonals més equitatives entre homes i dones. També van permetre exterioritzar pensaments i inquietuds personals del públic assistent, majoritàriament femení. El fet de compartir-ho és un bon pas per afrontar-ho.

Nou número de la revista *Littera*

// Josefina Motis

S'ha publicat un nou número de *Littera*, la Revista de Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT), farcida de continguts referits a la comarca que fan d'aquesta revista una font d'informació de primer ordre. És la número 7 de la sèrie, i inclou onze articles relativament extensos i un apartat final de ressenyes de llibres relacionats amb la comarca de la Llitera i publicats recentment.

El volum s'obre amb un article de Silvia Isábal Mallén titulat «El document més antic de la història del canal d'Aragó i Catalunya». La autora ressalta que la història de aquest canal, tan transcendent pel que va suposar per la vida de la comarca, va començar molt abans de fer-se realitat. Fins ara s'havia considerat que la petició de l'Ajuntament de Tamarit es va fer el 1782, però hi ha indicis de que des de l'Ajuntament de Binèfar ja es va fer la mateixa sol·licitud una dècada abans.

Diego Gibanel Faro fa una aproximació toponímica del nom del poble d'Esplús (o Esplucs, com en diem als pobles catalanòfons de la comarca), en el que s'hi exposen diferents teories i es reflexiona sobre el seu significat i motivacions, així com sobre l'evolució de la seua representació gràfica.

Izaskun Ambrosio Arcas i Joan Rovira Marsal analitzen el ritual funerari que feien els habitants de l'aldea despoblada del Pou de la Figuera, situat en el terme del Torricó, on els difunts eren enterrats amb una moneda a la mà. Els autors fan un inventari de l'aixovar i del material numismàtic recuperat.

Javier Giralt Latorre signa un article sobre la toponímia d'Alins del Munt, l'únic poble de la Llitera de parla aragonesa, si bé amb una certa transició al català.

Enrique Corbera Abillar hi aporta dos articles. En el primer, fa una síntesi biogràfica de l'albeldà Antonio Sangenís i Torres, un matemàtic del cos d'enginyers i líder destacat en la defensa del setge de Saragossa per les tropes napoleòniques. En el segon, analitza un llibre d'agricultura pràctica conegut com «la cartilla de la Llitera», redactat pel tamarità Francisco Gilabert Alentorn (segle XVI).

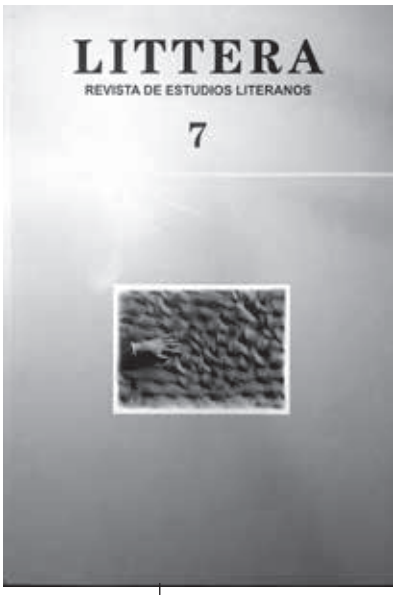

Coberta de la revista

Francisco Murillo Murillo escriu un text sobre una comunitat mudèjar que va existir a Sant Esteve de Llitera entre 1150 i 1350,on s'explica la coexistència entre musulmans i cristians. Els mudèjars es regien per les seves pròpies lleis, fins que l'assetjament de les autoritats cristianes i diferents episodis de pesta van minvar la comunitat fins la seva desaparició.

El canal d'Aragó i Catalunya amb alguns edificis i un camí al costat, juny 1908

JULI SOLER I SANTALÓ

Un dels textos més sorprenents és el que signa Jesús Martín Martínez, sobre el procés de descobriment de la platja fòssil de Peralta de la Sal per part del geòleg Clemente Sáenz García. El 1929, mentre treballava d'enginyer de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, va explorar el jaciment i hi va identificar petjades d'ànecs fòssils. L'article descriu la troballa i publicació científica del conjunt fòssil, un fet de primera magnitud en l'estudi científic de les icnites.

Juan Antonio Frías Ugarte i Víctor Bayona Vila fan una anàlisi del cens de Peralta de la Sal del segle XVI, un manuscrit de 42 pàgines enquadernades amb pergamí, on hi ha una relació de persones i totes les respectives propietats, així com una gran quantitat de pistes sobre l'organització municipal i les operacions comercials.

L'etnògraf Eugenio Monesma hi aporta un treball sobre una antiga bassa d'enriuar cànem recentment descoberta al terme d'Albelda, molt a prop de la bassa de la Penella, documentada en el segle XVIII. L'autor descriu el seu funcionament a partir del procés de cultiu i elaboració del cànem, un conreu que es va abandonar a la comarca a mitjan segle XIX per motius de salut pública.

Finalment, Marta Michans i Iris Pallarol presenten els resultats del projecte 'Pel forat de l'altre món', en el que. a partir de diversos testimonis directes d'esdeveniments de la guerra civil i la postguerra al municipi d'Albelda, es reivindica la memòria individual com a font per a la construcció d'una memòria col·lectiva més justa.

ÀLEX ROMAGUERA (BARCELONA, 1970), PERIODISTA

«Més que el perdó, les víctimes esperen que se les reconegui com a tals»

// Amado Llop

El 12 de novembre passat, el periodista Àlex Romaguera (Barcelona, 1970), periodista especialitzat en moviments socials i en temes vinculats a la lluita pels drets humans i la memòria històrica, va presentar a la Sala Aurora de la CNT-AIT de Fraga el seu llibre *Víctimes en so de pau* (Pagès Editors). Una obra que recull el testimoni de quinze familiars de víctimes de la violència política que, a través del seu exemple, ens mostren la necessitat de no oblidar el passat i avançar cap a una societat més justa, humana i en pau.

Àlex Romaguera
VÍCTOR SERRI / LA DIRECTA

Ens pots explicar com va ser el procés de selecció de les quinze víctimes que surten al llibre? Quin és el fil conductor que uneix a aquestes persones, a més d'haver perdut un familiar?
Vaig triar aquestes víctimes perquè, al meu entendre, són una referència ètica. No sols perquè han convertit el seu drama en un estímul per reivindicar el valor de la vida humana. També perquè, a força de donar el seu testimoni, ens emplacen a convertir l'acostament a l'altre en el camí per superar els prejudicis i assolir una societat més humana i resilient.

Les persones entrevistades al llibre, són familiars de víctimes mortals provocades per motivacions polítiques de diferent signe?
Exacte, he buscat familiars de persones mortes per bandes que s'oposaven a l'ordre establert però també pels aparells de l'Estat, posant de manifest que, independentment del context que van viure i qui fos el botxí del seu parent, els equipara el dolor. En aquest sentit, comparteixen el fet que han abandonat l'odi i la rancúnia per mostrar empatia amb qui ha viscut un drama similiar i, cadascú a la seva manera, aporta el seu gra de sorra en pro de la convivència.

A més de les víctimes de la violència perpetrada per grups polítics armats, hi ha víctimes provocades per la violència de l'Estat?
Una tercera part correspon a familiars de víctimes causades per funcionaris de l'Estat. I aquí s'inclou des de la Policia Armada, autora de nombrosos metrallaments durant el període de la Transició; funcionaris de presons, responsables de tortures i assassinats de reclusos que reclamaven una millora de les seves condicions de vida; la Guàrdia Civil i la Policia Nacional, als quals s'atribueix un centenar de víctimes mortals; o els mateixos GAL, una banda formada per exmilitants ultres que, sota les ordres del govern de Felipe González, van cometre 27 assassinats a principi dels anys 80. En total, del miler llarg d'assassinats per motivacions polítiques registrats des del Tardofranquisme fins a l'actualitat, uns 200 porten el segell de l'Estat.

«Els testimonis han abandonat l'odi i la rancúnia per mostrar empatia amb qui ha viscut un drama similiar i, cadascú a la seva manera, aporta el seu gra de sorra en pro de la pau i la convivència»

Ens podries definir què significa violència política?
La violència política és aquella que té per finalitat modificar l'ordre establert o bé imposar decisions governamentals mitjançant l'ús de la força. El jurista Herbert L. Nierburg ho concreta en "els actes de destrucció i lesions en què les circumstàncies, les víctimes, l'execució i els efectes adquireixen un significat polític". Seria, per exemple, l'eliminació d'ètnies o comunitats, les mutilacions provocades en una guerra, a banda de l'expulsió, la marginació, les tortures o la coacció a un individu o a un grup d'individus. En-

torn d'això, l'expert en resolució de conflictes John Paul Lederach ens recomana distingir dos tipus de violència política: la violència de caràcter insurreccional, que tant pot ser espontània (motins o aldarulls) com organitzada (grups armats), i, en segon lloc, la que busca reprimir les dues anteriors; seria la perpetrada per les forces policials d'un Estat a fi de preservar el sistema dominant.

Podríem dir que els familiars són també víctimes indirectes?

Sens dubte. Sobre aquest col·lectiu s'hi va referir per primer cop les Nacions Unides el 2005, quan van apreciar que darrere de qualsevol víctima directa (persona que pateix la mort, ferides o la conculcació greu dels seus drets), apareix la víctima indirecta; és a dir, aquell familiar o persona que ha tingut càrrec de la víctima. O el mateix Consell d'Europa, segons el qual, al costat de l'individu que veu lesionada la seva integritat física o psíquica, trobem els seus familiars o les persones que més relació han tingut amb ell. Malauradament, les víctimes indirectes no han sigut contemplades fins ben entrat el segle XXI, una vegada s'han establert mesures perquè vegin salvaguardades les seves Necessitats Humanes Bàsiques (NHB) i els seus drets a la veritat, la justícia i la reparació (altrament coneguts com els Principis de Joinet).

El llibre reflecteix la història amarga -i en molts casos oblidada- dels darrers cinquanta anys a l'Estat espanyol?

Efectivament. Si un dels propòsits del llibre és reconèixer la força pedagògica i humanitzadora dels diferents testimonis, l'altre és posar llum a històries que, en la seva majoria, han estat silenciades perquè les víctimes eren poc conegudes o perquè, a ulls del poder, no interessava que es conegués qui els va llevar la vida. Un fet que, en tots els casos, ha provocat als familiars una doble victimització: primer, el dol per la pèrdua del seu parent; i després el menyspreu per part de les autoritats, quan no el despreci més absolut. La idea del llibre és posar al descobert aquesta anomalia democràtica i insistir que, més enllà de les víctimes oficials, hi ha centenars que encara no han estat ateses degudament.

Àlex Romaguera a la presentació, amb Juan Carlos Chiné Royes
GLORIA BEA

«Molts familiars han patit una doble victimització: primer, el dol per la pèrdua del seu parent; i després el menyspreu per part de les autoritats. La idea del llibre és posar al descobert aquesta anomalia»

Què esperen les víctimes de l'Estat i quin ha estat el tractament que han rebut fins ara?

Més que el perdó, les víctimes esperen que se les reconegui com a tals. No tant pel que això implica personalment, ja que no volen arrossegar l'estigma de ser considerades com a víctimes; sinó perquè, en ser reconegudes legalment, significa que l'Estat admet que ha utilitzat la violència per eliminar adversaris i, per tant, que ha de vetllar perquè les persones damnificades vegin garantits els seus drets i es prenguin mesures perquè allò que van patir no torni a succeir mai més.

Hi ha iniciatives socials que treballin en l'acompanyament de les víctimes?

Arran dels atemptats jihadistes a Barcelona i Cambrils de 2017 va sorgir UAVAT (Unitat d'Atenció i Valoració a Afectats per Terrorisme), una iniciativa ciutadana que, davant la desídia de l'Estat en aquest àmbit, actua per protegir i atendre les víctimes. Però també destacaria els programes que se celebren al País Basc, com són Adi-Adian, en què els familiars de les víctimes expliquen els escolars la seva vivència, o Memorian Plazean, que permet la població descobrir què ha suposat la violència de la mà dels seus testimonis. Sense oblidar, també al País Basc, les trobades on veïns de diversa ideologia parlen de com superar els recels causats per la violència o les jornades que, en diferents punts de l'Estat, permet a familiars de víctimes de diferents contextos compartir la seva experiència.

Hi ha esperança per a una pau amb justícia social i duradora?

Caldria que l'Estat iniciés un procés de justícia transicional que garantís a totes les víctimes saber la veritat, que es faci justícia i ser reconegudes com a tals. Però, com reclamen les Nacions Unides i Amnistia Internacional, per això caldria abolir la Llei de secrets oficials de 1968 o la Llei d'amnistia de 1977, les quals consagren la impunitat amb què van actuar els criminals del franquisme i de la Transició. Igual que caldria suprimir aquells dispositius que, sigui l'Audiència Nacional o la Llei Mordassa, s'utilitzen per perseguir la dissidència. Aquest paquet de mesures, acompanyades per la promoció de la cultura de la pau i polítiques basades en la igualtat i la justícia social, haurien de ser la base per assolir un marc de convivència on els conflictes puguin resoldre's de forma pacífica i dialogada.

Coses desconegudes i conegudes de l'ENHER

// Glòria Francino Pinasa

El dia 1 de desembre al paller de Ca de Toni de Sopeira, continuant amb les activitats de la commemoració del 700 aniversari del II Comtat de Ribagorça, Marcel Iglesias Cuartero, president de la Comarca de la Ribagorça, va presentar a l'historiador d'Areny Carles Barrull, que va parlar sobre el context polític i social en temps de l'ENHER, Empresa Nacional Hidroelèctrica del Ribagorçana: *Els desconeguts orígens de l'Enher*. Cal destacar i agrair que tant la presentació com la conferència es va fer en català ribagorçà.

Carles Barrull va recordar els primers projectes d'embassaments dels segle XIX a la comarca i altres indrets propers, ja preocupats pels regadius, des de Joaquín Costa fins el Pla Gasset l'any 1902, quan es va fer un estudi sobre els llacs glacials de la conca del Ribagorçana. L'any 1926 es va crear la Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro, dirigida per Manuel Lorenzo Pardo, anomenat "el genio del agua" per la seva visió sobre l'ús de l'aigua.

En aquells anys, l'enginyer Victorià Muñoz i Oms, nascut a Lleida, on va treballar a la Diputació i després a la Generalitat de Catalunya, crea el Pla de Carreteres de Catalunya, encarregat per Joan Vallès. Tenia idees molt clares envers el territori i el coneixia, però tot ho va estroncar la guerra civil del 1936 i va haver de fugir de Lleida fins a Donostia. També va treballar a la Conselleria d'Obres Públiques a l'Ajuntament de Barcelona.

L'any 1931 ja existeix MIPSA, l'empresa de les mines de carbó de Malpàs, creada per Emilio Duran i Olivastri, al que es van unir Victorià Muñoz i Joan Vallès, President de la Diputació de Barcelona. El carbó el baixaven a Balaguer i a la cimentera de Xerrallo, material indispensable per a les obres de l'ENHER al curs del Ribagorçana, així com el plom que extreien de les mines de Cierco.

En un context de penúries i de postguerra va nàixer l'ENHER el 1946-1947, amb la figura de Victorià Muñoz i el seu equip: l'arquitecte José Rodríguez Mijares, l'enginyer Eduardo Torroja i altres. Cal recordar que tenia bona relació amb el ministre Suanzes, factors afavoridors per als seus objectius. Una de les centrals hidroelèctriques més importants en aquells moments va ser la d'Escales, inaugurada l'any 1955, de la qual vam poder veure a la pantalla el fullet, dissenyat pels enginyers i arquitectes del moment, així com la maqueta reduïda del que seria la presa, el *modellino*.

Un moment de la xerrada
GLÒRIA FRANCINO

Per als habitants de la comarca hi ha moltes vivències i coses conegudes i recordades, com que la carretera d'Areny a Sopeira es va fer sobre els anys 1946-1947. De Sopeira al Pont de Suert encara s'hi anava caminant i amb animals, tres hores i mitja, per l'estret camí del Pas d'Escales. Al temps de les obres van obrir pistes per als camions, encara no existiva la N-230 i a la cruïlla de Sopeira hi van posar una barrera vigilada per un guarda, Francisco García Zafra. El meu pare, jove, baixava dinamita amb els matxos del Pont de Suert per foradar els túnels.

A Escales, l'enginyer principal va ser l'alemany Kau, excoronel, acompanyat del seu equip, entre els qui havia un home que residiva a Sopeira, baixet, conegut com «el míster». De Kau es contava que era molt sever i que vigilava els treballadors amb uns prismàtics i si veva algú que fumava o no treballava, el despediva; però l'encarregat de l'obra li diva que era molt competent i bon obrer, i al cap de dos dies, el tornaven a admetre a l'empresa.

Al Pont de Suert, cap el 1946, hi van arribar més de cinc mil persones i es van crear les colònies d'ENHER: edificis per als caps i encarregats, amb noms de la comarca: Comtessa, Llebreta... Es va construir l'església nova de la Mare de Déu de l'Assumpció, el taller i parc mecànic, la infermeria, l'hospital, l'acadèmia, el cine i el teatre, l'economat, barraques, l'emissora... Al Pont hi era un barri conegut com Nueva Baena i hi enviaven les cartes de correus amb aquest nom.

A Sopeira van construir la residència i pisos, igual que campaments a Aulet i a Areny. Els treballadors vieven de lloguer a cases, quartos, corralets i pallers. Hi era tres o quatre fondes, dos estudis, el del poble i el de l'ENHER, dos balls, cine, dos forns de pa, dos carnisseries, botigues de comestibles, una botiga de roba, modistes, molts bars i tavernes i guàrdia civil per a l'ordre, gent de tot arreu: del País Basc, de Galícia, toledans, valencians, molts andalusos, canaris, aragonesos... [*Continuarà*]

Mor Eloy Fernández, pare del nou regeneracionisme aragonès

// Màrio Sasot

Eloy Fernández Clemente
WIKIPEDIA (CC BY 3.0)

Eloy Fernández Clemente, catedràtic universitari, escriptor i periodista, fundador i director durant els deu primers anys de la mítica revista aragonesa *Andalán* i director de la *Gran Enciclopedia Aragonesa*, va morir d'un ictus el passat 17 de desembre uns dies després d'haver complert els 80 anys.

Fernández Clemente va néixer a Andorra (Terol). Va estudiar Periodisme i Història a Madrid i després d'uns anys com a professor en centres privats de la capital aragonesa, a mitjan dels anys 60 es va traslladar a Terol, on va coincidir amb José Antonio Labordeta. Allí, tots dos van mantenir una intensa col·laboració cultural i docent i junts van anar dissenyant dins llurs caps l'Aragó democràtic progressista i obert en els terrenys cultural, econòmic i polític que posteriorment tractarien de construir des de Saragossa en les cinc dècades posteriors.

El 1972 va néixer el periòdic *Andalán*, amb Eloy com a director i membre fundador i envoltat d'un nodrit grup de joves progressistes i d'esquerres que suposaria un revulsiu en els palpitants anys de la Transició política.

Als anys 80 va dirigir el monumental projecte cultural de la *Gran Enciclopedia Aragonesa*, obra reeditada en dues ocasions, que manté encara avui el seu vigor intel·lectual i actualitat.

Més endavant i coincidint que al capdavant de la direcció d'Ibercaja es trobava el terolenc Manuel Pizarro, ex alumne de Labordeta, aquesta entitat va encomanar a Eloy Fernández la direcció de la col·lecció «Biblioteca Aragonesa de Cultura», on van veure la llum, entre 2001 i 2007, cinquanta llibres sobre temes socials, culturals, històrics i econòmics d'Aragó. El 2008 va coordinar també un volum dedicat a la Història d'Aragó, editat per l'Esfera de los Libros.

Acadèmicament, es va doctorar en Història i va arribar a ser un dels més experts especialistes en Joaquín Costa. Posteriorment va obtenir la càtedra d'Història Econòmica en la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la Universitat de Saragossa, de la qual en va ser degà entre 1996 i 1999.

En l'àmbit polític va formar part del grup fundacional del Partit Socialista d'Aragó (PSA), en el qual hi havia, entre d'altres, Emilio Gastón, que va resultar elegit diputat per aquest partit.

L'Eloy va mantindre des de sempre una posició ferma en defensa del català a l'Aragó, igual que José Antonio Labordeta.

Reprodueixo aquí les paraules que va tindre l'amabilitat d'escriure per a la contracoberta del meu llibre *Així s'escriu a la Franja* (1995):

«Davant dels qui despectivament parlaven del *chapurreau* o temien o refusaven conèixer que eixa llengua càlida, familiar, era una variant de la llengua catalana, seriosos estudis —en els quals Artur Quintana ha tingut un paper prou significatiu— han mostrat en tota la seua bellesa, la seua riquesa , una parla rica que compta avui amb una literatura vigorosa i celebrada...»

ENTRE DOS AIGÜES

Tatuatge // Marina d'Algars

L'últim pont de desembre el vaig passar en una platja d'Almeria. Com no volia conduir hi vaig anar en tren i en bus. De tornada, havia d'agafar el tren a les set del matí. En arribar a l'estació m'adono que porto la motxilla oberta i no tinc ni la cartera ni el mòbil. Ja està, quan m'he aturat a preguntar a aquell senyor que quasi trepitja amb mi, m'ho ha robat tot! Busco els guàrdies de seguretat: «Mire nosotros no podemos hacer nada». En els seients de la sala hi havia mitja dotzena de persones amb cara de son. «M'han robat la cartera i el mòbil, em pot deixar fer una trucada?» Un girament de cara per resposta. Ningú en va fer cas. Atordida em vaig asseure xuclant les llàgrimes sota les mans. Una veu càlida em va demanar: «Què necessites?» Tot d'una vaig posar-me dreta amb l'ensurt de la imatge d'una serp al llarg d'aquell braç ple de tatuatges. Los meus prejudicis em feien dubtar d'una noia amb aquell aspecte: tatuada de coll a peus, pírcing a les orelles i al nas amb rastes en els cabells que semblaven les cordes d'un sac mal cosit sobre els seus ulls. Però aquella "criatura" despentinada em va deixar el seu mòbil per bloquejar la targeta bancària i fer altres gestions, em va convidar a un cafè, em va donar menjar i em va pagar el bitllet per tornar a casa, les dues anàvem a Saragossa. «Em dic Marta, treballo en un estudi de tatuatges, i tu?... La gent és recelosa, no et cabregis, això que t'ha passat no t'ha de fer perdre la confiança amb les persones, sempre trobes algú que t'ajuda...» Després de vuit hores de conversa, jo era una altra persona. En arribar a casa estava agraïda d'aquell viatge; a la meua agenda cultural tenia altres músiques, altres lectures, altres pel·lícules. I el més important: una amiga jove diferent que m'havia fet pensar en altres respostes a les preguntes eternes. Ara, a més de la vivència, tinc dos agronetes davant la clavícula esquerra que la Marta m'ha tatuat. I era cert que no feia mal!

Salvat edita *Asterix o Galo* en aragonès

// Màrio Sasot

"Semos en l'año 50 antis de Cristo. Toda a Galia ye ocupada por os romans. Toda? No pas!"

Així sona el començament de la primera història d'*Asterix o Galo* en aragonès editada recentment per Salvat amb la col·laboració de la Direcció General de Política Lingüística del govern aragonès. Aquesta edició se suma a unes altres ja traduïdes a altres llengües de l'estat espanyol, com el castellà, català, gallec, asturià i basc. La traducció a l'aragonès ha estat realitzada per Pascual Miguel Ballestín, qui confessa que «encara que pugui semblar una tasca fàcil perquè el còmic sol tenir frases curtes i un vocabulari senzill, no ha estat així perquè calia escurçar les distàncies entre les referències a la societat gal·la del segle I d'un text publicat el 1959 amb la societat i la cultura aragonesa, en un text dirigit a lectors del segle XXI».

El director general de Política Lingüística aragonès, Ignacio López Susín, va dir durant la presentació del llibre a Saragossa que el suport a aquest projecte «va en línia amb altres iniciatives tendents a fer visible aquesta llengua minoritzada i a fomentar la lectura de textos en aragonès entre els joves lectors. En aquest sentit vam iniciar l'any passat dues propostes informàtiques com a eBiblio, i la Biblioteca virtual d'Aragó (Biviar), que permeten l'accés a moltes obres contemporànies traduïdes a l'aragonès i hem editat els dos primers llibres de la col·lecció "Isabel Rodas", dedicada a rescatar textos clàssics en aragonès o traduccions a aquesta llengua».

José Ignacio López Susín amb el traductor, Pascual Miguel Ballestín, i l'editora de Salvat, M. José Guitián Vicente

GOBIERNO DE ARAGÓN

A més, el Departament d'Educació, Cultura i Esports aragonès convoca amb caràcter anual el Concurs Braulio Foz de còmics en llengua aragonesa.

De la versió aragonesa d'aquesta obra clàssica de René Goscinny i Albert Uderzo s'han editat 1.500 exemplars i López Susín no descarta que la iniciava tingue continuïtat amb altres títols d'aquesta història de gals i romans que ha arribat a vendre 350 milions d'exemplars arreu del món i ha estat traduïda a més d'un centenar d'idiomes.

NO SOM D'EIXE MÓN

Tornem a eixir a la tele // Francesc Ricart

Al programa *Escampar la boira* de J. Pueyo a la televisió aragonesa i a un curt de TV3 on es parla des de Cardell: dos moments estel·lars i de glòria fragatina. Però..., quan representa que hauria d'estar content, n'acabo deprimit i patint.

Segurament els heu vist: a Aragón TV, Thais Villas, de convidada al programa, manifesta que hi ha anat «per militància»; s'entén com a militant lingüística, com a fragatina. Al llarg del metratge, atesos el caire del programa i la personalitat de Thais Villas, t'adones que no en traus gaire de bo, si de cas, allò que va explicar d'una amonestació pública que va rebre per parlar en català amb una amiga... Ben poca cosa, després de veure el pobre joc lingüístic del programa.

L'altre moment, a la televisió catalana, en el programa *Comarques* del migdia, un reportatge sobre una activitat que s'ha muntat de recuperació i record dels paratges dels Plans de Cardell —com ix a la GEC— al terme de Fraga quan va servir de plató del rodatge d'*spaghetti westerns*, a les darreries dels anys seixanta: d'una manera una mica infantil, animen els visitants a jugar a *cow-boys* enmig de les runes d'aquest despoblat fragatí. El responsable explica l'activitat en català, però, ai las!, s'hi refereix com a *Cardiel* i el topònim errat apareix així reproduït a la pantalla. Un altre llençol o topònim perdut.

Aquests episodis em remeten, curtcircuitant —com diu Natxo Sorolla—, al vídeo d'un *30'* de TV3 de l'any 1985, quan el primer curs de la incorporació de l'ensenyament del català a l'escola, aviat farà 40 anys! Aquell programa mostrava les possibilitats d'un camí que començava, però també hi trobàvem molts senyals d'ignorància que ja feien patir molt.

Allò que importa és eixir, que parlin de tu, com diria aquell, ni que siga malament. I ací ens trobem: parlen de nosaltres i en català? Això va bé!, però a mi quan «eixim» als mitjans em fa més por que una pedregada!

L'AAL es presenta amb èxit a Saragossa i visita els seus col·legues de València

// Acadèmia Aragonesa de la Llengua

Dalt: Els membres de l'Acadèmia presents a l'acte. Dreta: Javier Giralt durant la presa de possessió del seu càrrec
AAL

Acte solemne de presa de possessió dels càrrecs de l'Acadèmia

El dimarts 15 de novembre de 2022 es va celebrar al Paranimf de la Universitat de Saragossa l'acte solemne de presa de possessió del professor Javier Giralt Latorre, com a president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i director de l'Institut Aragonès del Català, i de l'escriptor Ánchel Conte Cazcarro, com a director de l'Instituto de l'Aragonés.

Per l'absència del Rector de la Universitat de Saragossa i del Conseller d'Educació, Cultura i Esports del Govern d'Aragó, va presidir la sessió la Vicerectora de Cultura i Projecció Social de la Universitat de Saragossa, Yolanda Polo Redondo, acompanyada del Director General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, José Ignacio López Susín.

Després de la salutació inicial de la Sra. Vicerectora, el secretari de l'Acadèmia va llegir l'acta d'elecció i el decret de designació. Tot seguit, Javier Giralt i Ánchel Conte van prometre els seus càrrecs en català i aragonès, respectivament.

En el seu discurs de salutació, Ánchel Conte va qualificar la creació de l'Acadèmia com «un acte de justícia històrica envers una llengua maltractada i menyspreada durant segles, com ha estat l'aragonès». En nom dels acadèmics adscrits a l'Instituto de l'Aragonés, es va comprometre a no reblar per tal que l'aragonès tingui un futur pròsper i digne, com a manera d'honorar tots els qui han transmès i mantingut viva la llengua fins avui.

En la seua intervenció, Javier Giralt va qualificar la jornada d'il·lusionant, perquè suposava la presentació oficial de l'Acadèmia davant la societat aragonesa. Va assenyalar que «l'aragonès i el català no han gaudit de la presència i la consideració social que mereixen» i va recordar el mandat estatutari segons el qual ningú ha de ser discriminat per raons de la llengua. El president va regraciar els parlants d'aragonès i català per haver conservat les dues llengües vives, i les associacions, per haver dut a terme una tasca capital de defensa i promoció.

L'acte, que es pot veure en el canal YouTube de l'Acadèmia (https://youtube.com/@aal_academia), va concloure amb la intervenció del Director General de Política Lingüística i amb la vibrant actuació musical de La Chaminera, a més de la recitació espontània d'un poema de Desideri Lombarte per part del cantautor Tomàs Bosque. Per últim, cal remarcar que l'esdeveniment va comptar amb una nodrida assistència de públic, al qual l'Acadèmia vol expressar, des d'aquestes pàgines, el seu sincer agraïment.

Els acadèmics de l'AVL i l'AAL a la seu de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
AAL

Visita a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

El 30 de novembre de 2022, una delegació de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, formada pel president, Javier Giralt, el secretari, Juan Pablo Martínez, i la tresorera, Maite Moret, va visitar l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

En el marc incomparable del Monestir de Sant Miquel dels Reis de València, la delegació va ser rebuda per la presidenta de l'AVL, Verònica Cantó, acompanyada dels membres de la junta de govern. A continuació van mantenir una reunió de treball on es van presentar les institucions. També es van tractar algunes qüestions que afecten la llengua catalana, compartides per la Comunitat Valenciana i Aragó, a les quals han de fer front de manera semblant les dues acadèmies. Tot seguit, els representants de les dues institucions van manifestar una ferma voluntat de col·laboració, no només en la normativització de la llengua catalana, sinó també en el desenvolupament d'alguns projectes que aviat posarà en marxa l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

La Nit de les Revistes i la Premsa en Català va ser una crida a la Cultura

// Laia Solé Navarro

Hi ha nits més càlides i d'altres més fredes, algunes setmanes cada nit sembla igual que l'anterior, però la veritat és que totes tenen alguna cosa especial. I a la del passat dimarts 29 de novembre, l'APPEC ens va tornar a entusiasmar amb l'entrega de premis i reconeixements a La 22a Nit de les Revistes i la Premsa en Català. Es van premiar revistes i premsa digital i impresa. Van sortir noms ben coneguts com *Descobrir*, *Full de lectura, Ebre*, Softcatalà, *Núvol*, Eufòria, *Segre*... Tots i cadascun dels mitjans esmentats i molts més són equips que dia a dia aporten el seu granet de sorra per l'ús del català. La cerimònia de la Nit de les Revistes i Premsa en Català és una crida a la cultura i la identitat. El president de l'Appec, Germà Capdevila i Vernet, ho va definir molt bé: «Volem ampliar l'ús social de la llengua catalana. S'ha de reivindicar la cultura i la llengua a través de les revistes». Enguany, la Gemma Humet va posar el toc musical. I en Màrius Serra va fer unes presentacions fenomenals. És ben cert que la cultura hauria de ser una conversa lector-audiència, un cafè davant de tothom. I això el programa de talents Eufòria i Softcatalà, tot i no ser revistes o premsa, ho han aconseguit. Una connexió amb el públic, ja sigui amb el Paraulògic o amb el poder de la cançó. L'Escola Turó del Drac de Canet també va tenir un reconeixement per la defensa del català per sobre de la norma del 25% de l'ús del castellà. Segur que el paper de la premsa en català pot sobreviure si s'hi treballa, cal seguir aquest camí per mantindre el català ben viu. Perquè, si no usem la nostra veu, no se'ns sentirà.

Foto de família de la Nit
LAIA SOLÉ

SE VA SOLSINT

Aigua tèbia // Patrici Barquín

Un any més, no m'haurà tocat la loteria i això m'haurà deixat com van quedar aquell grup de soldats que, carregats de ferralla, llances, escales i d'altra parafernàlia, van fer tard a l'assalt del castell. I com que van fer tard de tants estris com van haver de carregar, l'aigua bullint que hauria d'estar bullint havia esdevingut aigua tèbia que va ser abocada sobre els assaltants en forma de dutxa relaxant. És a dir, que no em toqui la loteria, un any més, m'haurà caigut com una galleda d'aigua tèbia. Com a la majoria de les persones que ens veiem abocades a participar d'una travessa que no entenem i que ens manté preocupades per si ens toca. Espera, que estiro una mica el fil: Era estiu i jo tindria uns quatre o cinc anys. Estava jugant al carrer amb ma germana quan un senyor molt ben vestit ens va demanar com arribar a una empresa que estava una illa més avall. Li vam explicar, i aquell home va treure la cartera i ens va donar, com a premi, una quantitat indecent de diners. Podrien ser cent pessetes. Així que vam eixir escopetejats a comprar-nos aquells gelats que només havíem vist a les fotos. I vam tornar a comprar més gelats, i gominoles, i sidral, i, i... I així vam estar tot lo dia, vivint la vida com autèntics «majaras», que deia la Pantoja. El problema va venir després, quan la xerraire de la botiguera va anar a explicar a casa que ens havíem fos un petita fortuna en gelats i llamins. Això sí, ella ja havia fet caixa.

Bufa, quina se va muntar a casa! La mare ens va exigir que li donéssim los quartos que poguessin quedar. Després va passar una bona estona regirant cel i terra, comptant i recomptant los escassos diners que podia tenir guardats, perquè de cap manera creia que un senyor ens hagués regalat tota aquella pasta. Després de comprovar que no li faltaven los diners, va arribar l'interrogatori: que a veure si aquell senyor ens havia estat tocant a *puestos* o dient coses.

En definitiva, ens vam quedar sense quartos i amb un cúmul de sospites que va costar molts anys de treure-mos de sobre, tal i com els passa a aquelles persones que els toca la loteria i entre banquers oferint «inversions» pa desplomar-les i la vida de «majara», al cap de tot, no els hi queda ni cinc i s'emporten una fama de mans foradades que no se la treuen en la vida. Així que millor que anem solsint la vida sense les collonades de les loteries i les apostes.

Quarta projecció de *Fem Memòria*

// Sergio Rivas i Sonia Ezquerra

Algú m'hauria de preguntar tot el que sé de mi i dels altres, perquè algun dia també jo ho oblidaré.

Francesc Serès
La pell de la frontera

Lo passat dissabte 10 de desembre es va realitzar, al cinema Avenida de Saidí (Osca), la quarta i última de les projeccions de les entrevistes a la gent gran del poble, gravades en el marc del projecte *Fem Memòria*. Aquesta iniciativa la codirigim Sergio Rivas i Sonia Ezquerra. Durant aquests últims anys ha rebut reconeixements com la XXIX Beca Amanda Llebot, atorgada per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca al 2018, i també el XXV Premi Josep Galán a la normalització lingüística i cultural del Baix Cinca, atorgat per la mateixa entitat al 2021.

En aquesta quarta projecció, organitzada en col·laboració amb l'Ajuntament de Saidí, les persones entrevistades van parlar sobre temàtiques diverses: com van viure la Guerra Civil, quines cançons cantaven antigament, quines eren les supersticions populars, els rituals vers la mort i reflexions sobre si es viu millor avui en dia o als inicis del segle passat, quan eren joves. En relació a aquest tema, algunes persones van destacar, nostàlgicament, com fa unes desenes d'anys els vincles amb les amistats i amb el veïnat eren més intensos.

Al finalitzar la projecció va actuar el cantautor Joan Artigas, un cantant amb experiència d'actuar tant en solitari com acompanyat d'altres artistes i amb el conjunt de música La Sirga, el qual va oferir un repertori que incloïa temes de José Antonio Labordeta, Joaquín Carbonell, la Bullonera, l'Àngel Villalba i el clàssic *Lo ruquet i el llantaïm* del cantautor saidinès Anton Abad, que van emocionar tant al públic, que va acabar d'empeus. Un dels assistents va recordar, enmig del concert, com gairebé 50 anys abans, el propi Labordeta havia actuat en el mateix escenari dins d'un acte reivindicatiu.

Sergio Rivas i Sonia Ezquerra
FEM MEMÒRIA SAIDÍ

L'objectiu principal de *Fem Memòria* és recuperar, conservar i donar difusió als records de la gent gran de Saidí que, per extensió, són part de la memòria oral de tota una generació que actualment supera els vuitanta anys d'edat. Aquesta voluntat es va traduir en la gravació, en format audiovisual, de valuoses entrevistes realitzades a una mostra de iaios i iaies que expliquen les seues vivències en la variant dialectal del català que s'enraona al poble. Les gravacions resultants es van estructurar en quatre blocs, tractant els diferents aspectes de la vida d'una persona: la infància, la joventut, el treball, l'oci... i s'han anat projectant a Saidí al llarg de l'any 2022, amb gran èxit de públic, així ha aconseguit retornar al poble aquesta recopilació de records.

Un moment de l'actuació de Joan Artigas
FEM MEMÒRIA SAIDÍ

Respecte al futur del projecte, continuarem amb les activitats de difusió dels diferents patrimonis immaterials de Saidí i de la seua gent, fent difusió a les xarxes socials de continguts vinculats amb el passat de Saidí, i donarem a conèixer les entrevistes en altres poblacions que tinguin interès, entre d'altres activitats que anirem anunciant.

Si teniu curiositat per conèixer més a fons aquest projecte, podeu obtenir informació en el web: https://linktr.ee/FemMemoriaSaidi, on trobareu els links per accedir a les xarxes socials. També podeu contactar amb nosaltres a través del correu electrònic: fem.memoria@hotmail.com.

Seguim fent memòria!

Reunió del Consell de Redacció a la vila de Jesús Moncada

El dia 27 de desembre es va reunir el Consell de Redacció d'aquesta revista a Mequinensa. Hi van assistir Glòria Francino de la Ribagorça, Pep Espluga de la Llitera, Rosa Arquè i Màrio Sasot del Baix Cinca, i Loli Gimeno i Carles Terès del Matarranya. Ramon Sistac, de Camporrells (Llitera), va serhi també com a col·laborador de la publicació i membre de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i de l'IEC. Es va parlar del present i futur de *Temps de Franja* per intentar assegurar la seua pervivència i qualitat. Es van rebre també algunes propostes de col·laboradors i lectors.

L'Ajuntament de Mequinensa va cedir una de les sales del seu magnífic Museu d'Història de Mequinensa per a la reunió.

Joan Manuel Serrat deixa els escenaris

// Carles Sancho

Joan Manuel Serrat ens ha deixat, però tenim la seua obra, el seu extensíssim treball discogràfic enregistrat, amb una quarantena de discos. TV3 ha tingut la deferència d'oferir-nos en directe, des del palau Sant Jordi de Barcelona, l'últim concert que el Noi del Poble Sec titulava 'El vicio de cantar. 1965-2022' i que ha recorregut molts països que aprecien la seua música. El Palau era ple de públic seguidor del cantautor, esperant emocionat el moment de l'acomiadament del compositor català, i, entre els presents, es podia veure el president del Govern Espanyol, la consellera de Cultura, l'Alcaldessa de Barcelona, diversos ministres... però també personalitats del món de la cultura i del periodisme.

Entre les primeres composicions de la nit màgica a Montjuïc, *Cançó de bressol*, iniciada amb una sentida jota en homenatge a la seua mare nascuda a Belchite. Després *Cançó de matinada*, *Me'n vaig a peu* o *No hago otra cosa que pensar en ti*. Parlament i posicionament clar i contundent en la defensa de la terra per introduir el seu tema *Pare*, després de trenta anys de la seua composició, una lletra ben actual i escaient. Després uns temes dedicats a musicar els seus poetes preferits: Miguel Hernández i Antonio Machado. Les cançons més populars i identificadores del seu repertori: *La tieta*, *Mediterráneo*, *Paraules d'amor* o *Hoy puede ser un gran día*. Per acabar el concert, els músics acompanyants en l'actuació, el van deixar sol a l'escenari amb la guitarra per interpretar la seua primera cançó *Una guitarra*, un tema del 1965. El públic, entusiasta i entregat, entre el que hi havia força joves, anava cantant acompanyant les composicions més conegudes. Un Serrat a la vora de la vuitantena encara ben actiu i pletòric, dos hores d'actuació i vint-i-tres cançons meticulosament seleccionades, recorrent tot el seu ampli repertori de quasi seixanta anys d'activisme musical, en un emotiu concert que se'ns ha fet curt i que recordarem sempre aquells que hem crescut i viscut acompanyats de les seues extraordinàries composicions.

Un moment del concert
CCMA

U 12

Anna Dodas i Noguer // Esteve Betrià

El passat 2 de novembre l'Anna Dodas hauria fet seixanta anys. Nascuda el 1962 a Folgueroles —la bonica i tranquil·la vila de la Plana de Vic, a la mateixa casa en què nasqué el 1845 el més destacat i influent poeta català del segle XIX, Jacint Verdaguer Santaló—, assassinada amb 23 anys l'agost de 1986 als voltants de la menuda vila occitana de Briçac, a prop de Montpeller. L'Anna, estudiant de filologia catalana a la Universitat de Barcelona, viatjava aquell estiu en temps de vacances amb una amiga, Gemma Argemí, per la costa mediterrània camí de la ciutat sarda catalanòfona de l'Alguer. L'assassinat de les dues amigues catalanes mai no s'ha resolt.

Si bé tant un servidor com l'Anna érem l'any 1986 estudiants de filologia catalana a l'UB, no havíem coincidit mai —potser perquè l'osonenca era una brillant estudiant diürna i aquest mediocre galifardeu nocturn— si que no fos d'esquitllèbit vam coincidir al davant de la parròquia de Sant Medir al barri barceloní de la Bordeta. Jo estava expectant als afores de la parròquia a propòsit del premi de poesia Amadeu Oller destinat a jóvens poetes inèdits menors de 30 anys, quan se m'acostà una dinàmica i riallera noia que em demanà sobre el local en què es feia públic el veredicte del premi. Li ho vaig indicar, però jo em vaig quedar amb un pam de nas: en aquella convocatòria la guanyadora fou l'Anna amb el poemari *Paisatge amb hivern*, amb evident inspiració osonenca.

A aquest primer recull poètic d'Anna Dodas ha seguit la publicació pòstuma del poemari *El volcà* (1991) —en què s'hi recull tota la seua obra poètica i que és reeditat el 2017 i traduït aquest mateix any, en part, al castellà i el 2022 a l'anglès—, així com el recull de narracions: *Capvespres de foc i de grana* (1982) —reeditat i ampliat el 2018—. I també alguns treballs de caràcter clarament filològic com ara la tesina sobre el recull de narracions *Mites* de Jordi Sarsanedas i el breu treball *La narrativa modernista* —fascicles 57 i 58 de la *Història de la literatura catalana*, d'Edicions 62 i Orbis—. Paral·lelament assistia al Conservatori Superior de Música de Barcelona, on continuava els estudis de guitarra que havia començat a l'Escola de Música de Vic. Aviat realitzà concerts com a solista en diversos pobles i ciutats de Catalunya, i eventualment també acompanyà el grup Camerata de Cançó Tradicional.

La tràgica mort, en plena joventut, de n'Anna —i de sa amiga Gemma— m'evoca, inevitablement, la mort violenta a la Barcelona Vella a l'inici de la tardor de 2011 del poeta i professor valencià Salvador Iborra (1978-2011), sobre el qual vaig escriure alguna cosa ací mateix fa poc més d'onze anys.

Un altre cas d'homicidi que em desperta l'esperit és la mort de l'Helena Jubany (1974-2001), filla de Joan Jubany i Itxart, company meu de promoció a la facultat de filologia de la UB, un cas àmpliament comentat al programa *Crims* de TV3 i de Catalunya Ràdio, un programa que, malauradament, no han sabut encara ocupar-se dels assassinats de l'Anna Dodas, de la Gemma Argemí i d'en Salvador Iborra; i aquí ho deixo.

La importància del codi postal a la salut

// Alfonso Callejero

Hi ha relació entre nivell socioeconòmic i les possibilitats de patir una malaltia? Tot i que soni estrany, sí, ja que són molts els exemples que tenim al nostre abast els professionals sanitaris per entendre sa importància de la renda de sa persona i per què aquesta pot condicionar, afavorir o predispondre a patir determinades malalties.

Per exemple, els sanitaris ens vàrem preguntar, ja fa dos anys, si hi havia alguna relació entre el nivell econòmic i la COVID. Les males condicions econòmiques varen augmentar, sense cap dubte, les probabilitats de ser contagiat, per les condicions que comporta sa feina, els amuntegaments en pisos, etc. Fet contrastat a nivell mundial: així ho avalen els múltiples rebrots que es varen registrar a factories d'Àsia o Alemanya durant sa primavera del 2020, o els que a nivell local vàrem tindre a les nostres comarques agrícoles d'Aragó.

En aquest mateix sentit, s'expressava un estudi fet a Barcelona, on es deia que la COVID-19 no entenia de fronteres ni de classes socials, però s'acarnissava amb els entorns desfavorits.

En el sentit que exposava al principi, hi ha múltiples estudis que demostren sa importància del codi postal en relació amb sa qualitat de vida i els determinants de salut.

Un estudi publicat als Estats

PEXELS / KAROLINA GRABOWSKA

Units fa un parell d'anys, conclou així: «s'han centrat en la correlació entre el lloc on viu sa gent [és a dir, el codi postal] i la seva qualitat i durada de vida. A diverses ciutats dels Estats Units, l'esperança de vida mitjana en certes comunitats és de 20 a 30 anys menor que la de les que es troben a uns quilòmetres de distància. En general, les disparitats de salut es basen en una interacció de factors racials, econòmics, educatius i altres factors socials».

Aquestes idees reflecteixen que el nivell de vida, educatiu, econòmic i social de cada barri determina el nivell de salut (fins i tot l'esperança de vida) d'aquest mateix barri, respecte d'altres del voltant.

D'aquesta manera, les retallades derivades de la crisi del 2008, moltes que encara es perpetuen durant aquesta dècada o s'agreugen amb la crisi de la COVID i sa pujada de la inflació aquest any, es tradueixen en importants desigualtats socials que tenen el seu trasllat, no només en termes de precarietat laboral, dificultat d'accés a un habitatge, debilitament dels serveis públics i més pobresa infantil, sinó que indirectament aquests factors es tradueixen en una pitjor qualitat de vida i una pitjor salut de determinats sectors de la població.

Per tant, és imprescindible posar fi a ses desigualtats socials i econòmiques entre els barris d'una mateixa ciutat, per així millorar d'una manera global i completa la qualitat de vida de tots els ciutadans. Perquè no només parlem de feina, accés a l'habitatge, projectes de futur, família o temps lliure. Sinó que tots els estudis que apareixen fa gairebé una dècada ens mostren una clara relació entre atur i pobresa amb una menor esperança de vida.

En conseqüència, aquests estudis parlen, molt clarament, de sa necessitat de realitzar veritables polítiques socials i progressistes, perquè no només disminueixin les desigualtats socials, es brindin millors oportunitats laborals, sinó que, a més, els determinants de salut millorin, de manera indirecta, amb els innegables beneficis que això comporta.

Així, el més important és aplicar valentes polítiques progressistes que corregeixin aquestes desigualtats socials, no només si volem aconseguir una menor desigualtat social, sinó també una millor salut i qualitat de vida per tota sa població.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Neula // Ramon Sistac

Qui no ha menjat neules durant les festes de Nadal? (És una pregunta retòrica; ara no cal que la respongueu). «Neula» és, en català, una paraula polisèmica que té bàsicament tres accepcions: 'galeta' (tant l'objecte mateix en forma de canut com la pasta de farina, sucre, mantega i clara d'ou que la compon), 'boira' i 'fong o malura de les plantes'. És clar que est darrer sentit ve condicionat pel segon, ja que eix fong es desenvolupa com a conseqüència de l'excés de la mateixa boira, i el de 'galeta' possiblement també, pel fet de ser una pasta molt fina, gairebé transparent com la boira. D'ací «(a)neular-se», que vol dir en origen 'rovellar-se el blat' i, per extensió, 'pansir-se una planta'; un concepte que metafòricament també s'aplica les persones: «estic (a)neulat del fred», o «eix xiquet pareix una mica (a)neulat». I, d'ací també, «neulir-se», forma més estesa avui arreu dels territoris catalanoparlants.

És curiós com la majoria de les llengües romàniques contemplen derivats del llatí NEBULA per a esta accepció: espanyol *niebla*, italià *nebbia*, portuguès *névoa*... En francès és *brouillard*, però també hi existeix en la llengua medieval *nieble* i *niule* (Coromines *dixit*). En canvi, en català, una paraula tan bonica i que ja utilitzava Ramon Llull, ha caigut en est sentit en desús, i només tinc constància que es conserva a Sant Esteve de Llitera. Pertot arreu ha estat substituïda per un derivat del també llatí BOREAS, 'vent del nord': «boira» (*bòria* a bona part del Segrià), amb tan sols la competència de *broma* (però sovent amb diversos matisos semàntics) i de la *cegallosa* fragatina. Pensant-ho millor, tampoc no està pas tan malament, la paraula!

Fareu-me el fotut favor, quan tornaran a vindre les festes de Nadal, de no prendre el xampany xuclant a través de la neula. Que us heu begut l'enteniment?

L'ORGÀNICA AL MARRÓ, ON SI NO?

10 ANYS DESPRÉS, RECICLEM MÉS!

L'*ENVÀS, ON VAS?* FA 10 ANYS! DES DE LLAVORS, SABEM EL MAL QUE FA AL MEDI AMBIENT EL CO_2 QUE DESPRÈN LA FRACCIÓ ORGÀNICA QUAN VA A L'ABOCADOR. PER AIXÒ ÉS TAN IMPORTANT RECICLAR-LA AL CONTENIDOR MARRÓ O AMB EL SISTEMA DE RECOLLIDA PORTA A PORTA I OBTENIR COMPOST PER A LA TERRA. PERÒ ENCARA PODEM FER I SER-NE MOLTS MÉS. HUMANS, EL FUTUR DEL PLANETA ÉS A LES NOSTRES MANS!

residuonvas.cat

Generalitat de Catalunya